

Bygherrerapport for arkæologisk udgravning på
KANNIKKEBRINKEN, Kisserup sogn

ROM 2937

020608

KANNIKKEBRINK

Treskibede huse, gruber, kogestensgruber

Yngre førromersk jernalder 3a, oldtid

Matr.nr. 1c Hulegård, Allerslev og 6a. skov Hastrup by, Særløse

Allerslev sogn og Særløse sogn

Volborg herred

Københavns amt

ROSKILDE
MUSEUM

© ROSKILDE MUSEUM

Bo Jensen

Resumé

Forud for den projekterede udvidelsen af Lejre-Vipperødbanen udgravede Roskilde Museum en jernalderboplads, dateret omkring Kristi fødsel, og repræsenteret ved to huse, et stort antal gruber og seks sandsynlige hegnsløb. Husene er henholdsvis 10 og 11 meter lange og muligvis økonomibygninger, men de tilhørende hovedbygninger er ikke påvist. Pladsen kan bestå af to faser. Desuden fremkom en ældre plads, repræsenteret ved kogestensgruber fra bronzealder eller ældre jernalder. Kogestensgruberne kan inddeles i tre koncentrationer.

Under prøvegravningen havde vi tolket pladsen som en bebyggelse fra bondestenalder, men denne tolkning kan ikke opretholdes i lyset af udgravningsresultaterne. I stedet må levnene dateres til jernalder og muligvis bronzealder.

Indhold

Indledning	3
Landskabet	3
Metode og dokumentation	6
Resultater	7
Undersøgelsens perspektiver	23
Udgravningens data	24
Dataliste	24
Litteratur	24
Tidstavle	25
Udgravningen på firecentimeterskort	26

Indledning

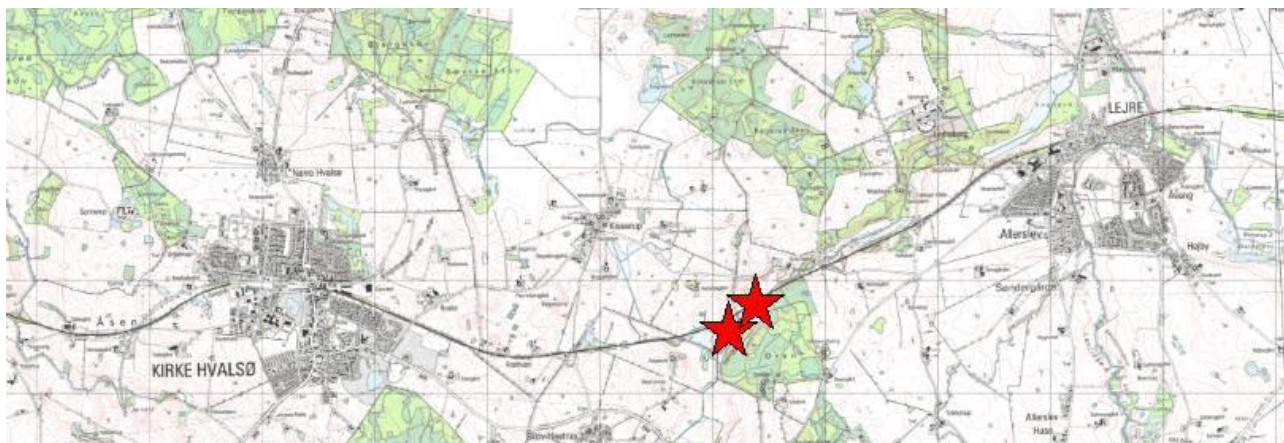
Jernbanen mellem Lejre og Vipperød skal udvides med et ekstra spor mod syd. I den forbindelse blev hele strækningen besigtiget i det tidlige forår 2011, og prøvegravet i efteråret 2012. Cirka 10 km af banen løber gennem Roskilde Museums ansvarsområde, øst for Elverdamsåen. Vest for Elverdamsåen har Holbæk Museum ansvaret.

Under prøvegravningen fandt vi kogegruber og hustomter ved Kannikebrinken, hvor Banedanmark ønskede at etablere en kørevej og et arbejdsområde. Vi vurderede, at disse levn udgjorde vigtige fortidsminder, som skulle udgraves, før banearbejdet begyndte. På det tidspunkt var vores indtryk, at hustomterne skulle dateres til bondestenalder. Udgravningen viste imidlertid, at husene snarere skal dateres til jernalder.

Udgravningen blev foretaget for Roskilde museum og betalt af Banedanmark. Maskinkraften stilledes til rådighed af firmaet Gorm Hansen & Søn.

Landskabet

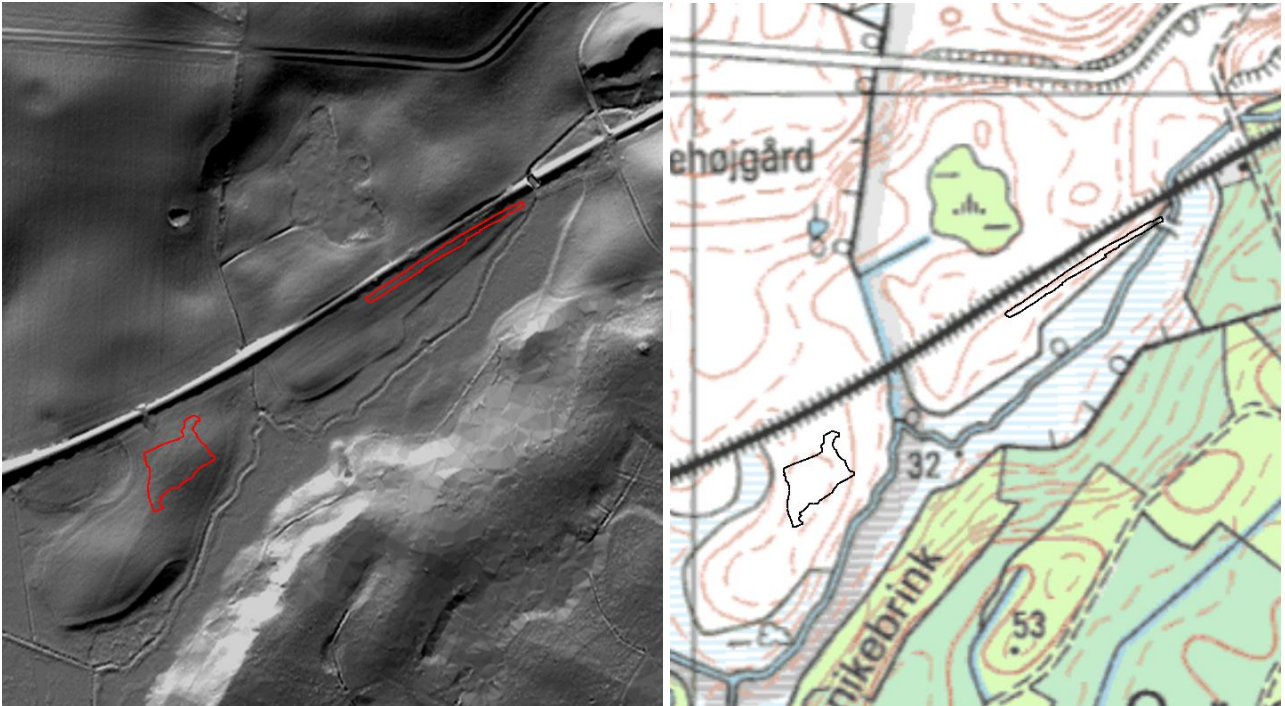
Lokaliteten ligger lige syd for Lejre-Vipperødbanen mellem Lejre og Kirke Hvalsø, nord for skoven Oren, og syd for Kisserup.

Udgravningsfelterne markeret med stjerner på firecentimeterskort.

Landskabet er istidsmoræne, med store lokale højdeforskelle. Det nordøstlige felt ligger på en skråning, der falder kraftigt mod sydøst, ned mod åen. I sydvest domineres terrænet af to sammenhængende højdedrag. Kun det nordlige af disse berøres af jernbanearbejdet. Lejre Å løber ind i området sydfra, løber mod nordvest syd for disse højdedrag, krydser under banen i en viadukt, og løber derefter vestpå parallelt med banen, nord for denne, udenfor det berørte areal. Vest for højdedragene falder terrænet til mose. På den anden side af Lejre Å ligger Kannikebrinken, et skovbevokset, markant højdedrag. Undergrunden er ler, stedvis sandet ler med bæltter af ral. Især på det sydvestlige felt er undergrunden meget uhomogen, og der er undergrundsfænomener i området, der har samme farve og jordtyper som noget af anlægssfylden.

Det berørte område er kasserolleformet, med en udvidelse mod sydvest, på det nordlige af de to højdedrag. Om vinteren står vandet højere i åen, og den flade mark lige neden for kogegruberne i nordøstfeltet står ofte under vand.

Felterne indsat på Danmarks højdemodel og på firecentimeterskort, detalje. Det sydvestlige felt ligger på det nordlige af to højedrag. Det sydlige højedrag har rimeligvis også været bebygget i samme periode, men berøres ikke af anlægsarbejdet og er derfor ikke undersøgt. Vest for feltet falder terrænet ned til et mosehul. Området omkring åløbet er ganske fladt, og oversvømmes ofte om vinteren. Det nordøstlige felt ligger på en skråning ned imod åen og det lave område. De to felter adskilles af en lille bæk, et tilløb til Lejre Å nordfra. Området omkring bækken er så vådt, at det næppe har været bebygget, men lokale amatørarkæologer fortæller om opsamling af flintredskaber og hjortetaksøkser her.

Topografi: sydvestfeltet med jernalderhusene ligger på et højedrag. I billedets venstre side ses Oren skov, og i forgrunden et moderne kørespor, der nogle steder var trykket ned i undergrunden, jf. A168 og A169. Billede fra prøvegravningen.

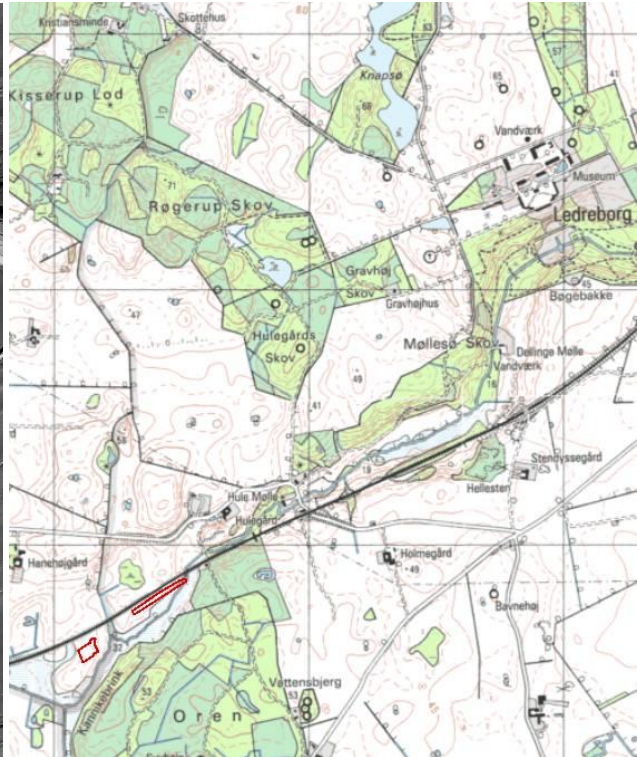
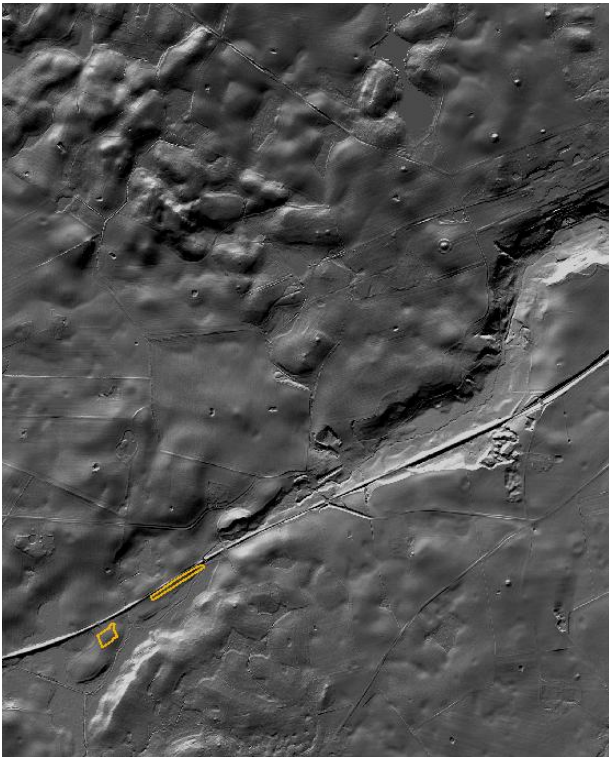
Topografi: Kannikkebrinken set fra feltet. Lejre Å er ikke synlig på billedet, men løber nede mellem sivene midt i billedet.

Landskabsudnyttelse: Det nordøstlige felt ses øverst til venstre, det sydvestlige felt midtfor til venstre (ved en hvide skurvogn), det sydlige højdedrag ligger forrest, midt i billedet, og nedenfor dette ses et vandhul. Til højre ses et markfirbenshabitat, en hvid stribe af rullesten, markeret med en pil. Set fra sydvest.

Det nordøstlige område anvendes til græsning. Set mod syd, med Oren skov i baggrunden. Billede fra prøvegravningen.

Kulturlandskabet omkring pladsen domineres af gravhøje: der er otte fredede høje ved Syvhøje i den sydlige del af skoven ved Oren, og yderligere tre fredede høje ved Vattensbjerg i den østlige skovkant. Der er flere høje på markerne i oplandet. Ingen af disse høje er i synlige fra lokaliteten, hvor udsynet overalt afskæres af højdedrag. Højene er ikke udgravet, og udaterede.

Udgravningsfelterne indsat på Danmarks højdemodel og på firecentimeterskort, overblik. Topografien domineres af Lejre Ådal, der skærer en dyb kløft i landskabet øst for pladsen. Gravhøjene i Oren skov er ikke meget synlige på dette billede, men enkelte andre høje og huller i landskabet kan ses, fx fire gravhøje på række nord for åen ved Ledreborg gods. Der er også mange små damme og vandhuller, især i området nord for jernbanen.

Udgravningsmetode og dokumentation

På basis af prøvegravningen afgrænsede vi to områder af særlig interesse. Her afgrænsede vi overjorden med gravemaskine. Vi afgrænsede fyldskifter med skovl, indridsede dem og markerede dem med bambuspinde. Efter muldafrømningen opmålte vi søgegrøfter og fyldskifter med. Fladerne blev tegnet i hånden i målestok 1:50 på millimeterkvadreret folie.

Vi snittede 231 mulige anlæg med skovl og ske, og tegnede profilerne på folie i målestok 1:10. Disse beskrivelser er registreret i MUD, Museernes Udgravningsdatabase. Syv mulige anlæg blev ikke snittet. Af de 231 undersøgte mulige anlæg er 94 efter undersøgelse afvist som natur, recente forstyrrelser, stenspor og lignende. Dette efterlader 136 anlæg fra oldtiden.

Vi gik dele af fladen over med metaldetektor, uden resultat, men det skal understreges, at vi ikke på denne gravning havde hjælp fra erfarne detektorførere. Detektorafsøgningen er ikke gennemført systematisk, og heller ikke med den ekspertise, erfarne detektorførere ville have bidraget med.

Metode: Mulden blev rømmet af med gravmaskine, og mulige anlæg afrenset og indridset med skovl og markeret med bambuspinde. Billedet stammer fra østenden af nordøstfeltet. Til højre to anlæg ridset ind og markeret med bambuspinde (A66 til venstre, A67 til højre, set fra vest). Anlæggene ligger lige under udgravningsgrænsen (øverst og til højre i billedet).

Metode: anlæggene blev snittet med skovl og ske (til venstre) og tegnet i 1:10 (til højre). Billedet stammer fra sydenden af sydvestfeltet. Til højre et anlæg (A66) efter snit. Anlægssfylden er mørk, undergrunden lysere. Bemærk hvordan det hårde lys besværliggør observation.

Resultater

Udgravningen bestod af to adskilte felter, et mod nordøst og et mod sydvest. I alt udgjorde disse cirka 8.000 kvadratmeter. I disse felter er spor af aktiviteter fra tre perioder: bondestenalderen, bronzealderen og ældre jernalder.

I alle disse perioder var Danmark domineret af landbrug, drevet på enkeltliggende gårde. I andre landsdele dukker de første landsbyer op mod slutningen af ældre jernalder, men på Kannikebrinken var jorden nok for mager til landsbydannelse. Gårdene var selvforsynende i det daglige, selvom der i alle tre perioder er eksempler på eksotisk import i Danmark, som viser udstrakte handelsnetværk. Vi kan også se, at større grupper mennesker samarbejdede i forbindelse med ritualer. Gravhøjene rundt om Kannikebrinken er bygget af grupper, der var meget større end den enkelte gårds befolkning, og kogestengruberne på Kannikebrinken kan være spor af en forsamlingsplads, genbrugt år efter år.

Det nordøstlige felt domineres af to eller tre koncentrationer af kogegruber. Under prøvegravningen (ROM 2815) iagttog vi endnu en koncentration men denne er fyldestgørende undersøgt under prøvegravningen, og blev ikke udforsket yderligere under udgravningen. Under prøvegravningen blev også påvist flere kogegrubekoncentrationer længere mod nordøst, uden for denne udgravnings område.

Generelt dateres kogestensgruber i Danmark til yngre bronzealder og ældre jernalder, cirka 1100 f.v.t. til Kristi fødsel. Runde kogestensgruber, som på Kannikkebrinken, er især typiske for den tidlige halvdel af dette tidsspand. Selvom der er aktiviteter fra ældre jernalder på sydvestfeltet, er der ingen grund til at tro, at kogestensgruberne i nordøst har nogen forbindelse til disse.

Kogestensgruber tolkes normalt som jordovne eller anlæg anvendt i forbindelse med opvarmning af vand. Hullerne er gravet i meget leret undergrund, og kan holde vand. De varmepåvirkede sten er tydeligt opvarmet i bål andetsteds, rimeligvis på markoverfladen. På den måde kunne man flytte gloende sten fra bålet ned i den vandfyldte grube, og opvarme store mængder vand uden at behøve en stor beholder. Hvis anlæggene har været anvendt som jordovne, blev de tørre huller fyldt med et lag gloende sten, dækket med indpakket mad, og endeligt lukket med et jordlæg. I begge tilfælde hjælper jorden omkring gruberne med at holde på varmen.

De store mængder varmt vand, der kan produceres på denne måde, kan udnyttes til mange forskellige formål. Forskellige arkæologer har spekuleret over forhistorisk madlavning, ølbrygning, saunaer, håndværk og andre muligheder. Mange af disse anvendelsesmuligheder er undersøgt ved rekonstruktionseksperimenter, og alle er mulige. Det er meget tænkeligt, at forskellige kogestengruber har anvendt til forskellige formål, og alle de tænkte muligheder kan være relevante for nogle kogestensgruber. Desværre tillader rekonstruktionerne os ikke at skelne: en grube brugt til at koge vand til ølbrygning og en grube brugt til at koge vand til en sauna ligner rent arkæologisk hinanden.

Kogestensgruber udgjorde ikke den almindelige måde at lave mad på i oldtiden: de ligger for langt fra bebyggelserne, og på bebyggelserne er der altid fund af keramik. Hvis kogestensgruber er anlæg til madlavning, skal de nok knyttes til særligt store måltider, mest indlysende fester. I dagligdagen lavede folk mad til husholdningen i keramikkar, der rummede få liter, men når man skulle bespise en stor grube var kogestensgruben en praktisk løsning.

Det er umuligt at afgøre, om alle gruberne i en koncentration var i brug samtidigt, eller om de fx repræsenterer flere dages aktivitet, med en ny grube hver dag. Vi observerede en rødfarvning i bunden af A20, der kan skyldes varmepåvirkning af jorden i grubens bund. Dette kunne tyde på en anvendelse som jordovn. Ingen af de andre gruber viste dette træk, og skal måske snarere tolkes i forbindelse med opvarmning af vand, som foregår ved lavere temperaturer.

Det er interessant, at kogestensgruberne varierer så meget i størrelse: mange er store, som A17, der målte 108 gange 100 cm i fladen og 34 cm i dybden. Enkelte er små, som A50, der målte 32 cm i diameter og 21 cm i dybden. Den store grubes rumfang under afgravet flade er cirka 17 gange den lilles. Vi kan kun spekulere over hvorfor: måske repræsenterer den lille grube et forsøg med teknikken nogle dage inden gildet, hvor alt skulle fungere i fuld skala.

Trækulslagene i kogestensgruberne er nok deponeret efter brug, når gruberne blev fyldt op.

Den vestlige koncentration bestod af 13 kogestensgruber. Alle disse kogestensgruber er 25 til 45 cm dybe. Diameteren er 50-110 cm, typisk 60-90 cm. Dermed er disse gruber ret ensartede, og det er sandsynligt, at de har samme datering og funktion. Som afdækket er denne kogegrubekoncentration cirka 25 meter lang øst-vest. Den strækker sig i hele tracéet brede nordvest-sydøst. Gruberne ligger tættest i midten af koncentrationen, men der er ikke andre synlige mønstre. Således ligger de fx ikke på række.

Den østlige koncentration bestod af 12 kogestensgruber. Denne koncentration måler cirka 30 meter øst-vest og strækker sig i hele tracéets brede nordvest-sydøst. Den kan inddeles i to underkoncentrationer, øst og vest. Kogestensgruberne i denne koncentration er noget uhomogene: dybden spænder fra 3 til 52 cm, diameteren fra 25 til 105 cm. Denne variabilitet findes tværs over de to underkoncentrationer. Modsat den vestlige kogegrubekoncentration er de østlige kogegruber så forskellige i størrelse, at de må tillægges noget forskellige funktioner, jævnfør ovenfor.

Der er ét enkelt fund fra kogestensgruberne, X44, et lille flintafslag.

A36 og A35, kogestensgruber. Nederst i hvert anlæg ses et lag af skørbrændte sten og trækul. Disse to gruber har næsten lodrette sider.

A40 og A34, flere kogestensgruber. I A40 er hele anlægget fyldt med kogesten, i A34 er næsten hele fylden omlejret undergrundsmateriale. Disse to gruber har en nærmest tragtformet nedgravning.

Kogestensgruber i feltet. Den vestlige koncentration, A11 til A20, set fra sydøst.

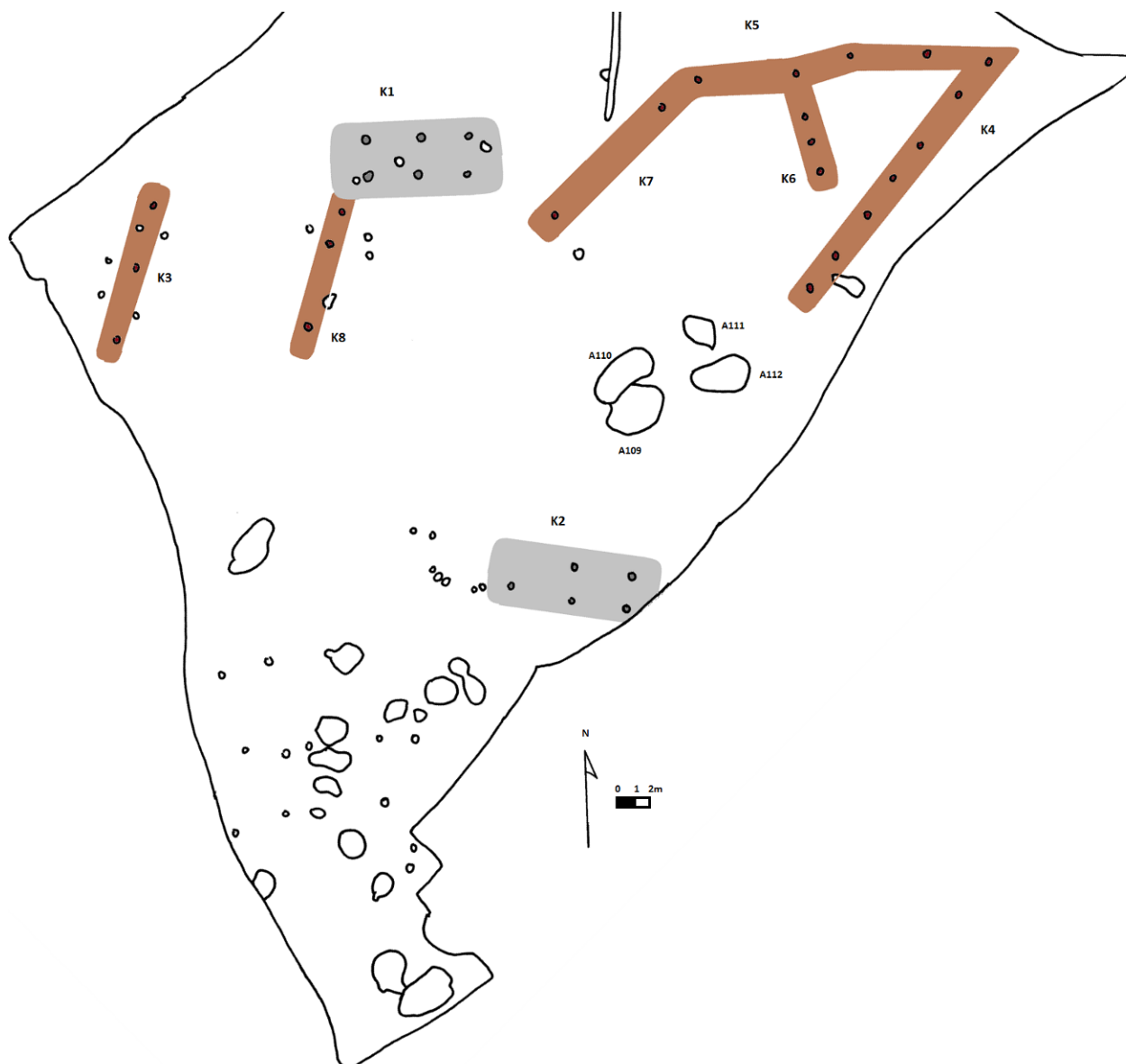
Udover kogestensgruber rummer feltet et antal gruber fra oldtiden. Af særlig interesse er A2, der ligger ganske isoleret i feltets vestende. A2 er det eneste anlæg på dette felt, hvor der er fundet keramik. Vi finder næsten aldrig keramik i kogestensgruber, rimeligvis fordi de repræsenterer en anden teknologi til samme formål. Keramikken fra A2 viser, at anlægget skal dateres til bondestenalderen, omkring 2000 år tidligere end kogestensgruberne. Det eneste andet sikre bondestenalderfund fra udgravningen er et lille afslag af en sleben økse, X43, opsamlet på jordoverfladen uden forbindelse til noget anlæg.

Bondestenalder på Kannikkebrinken: dekoreret skår fra A2 og fragment af en sleben økse. Øksefragmentet måler cirka 2 x 2 cm. De parallelle linjer på skåret har formentligt siddet lodret på krukken. Ornamentet er for simpelt til at tillade nogen meget præcis datering, men kendes fra Virum-, Troldebjerg-, Klintebakke- og blandebjergstilene, cirka 3500-3000 f.v.t.

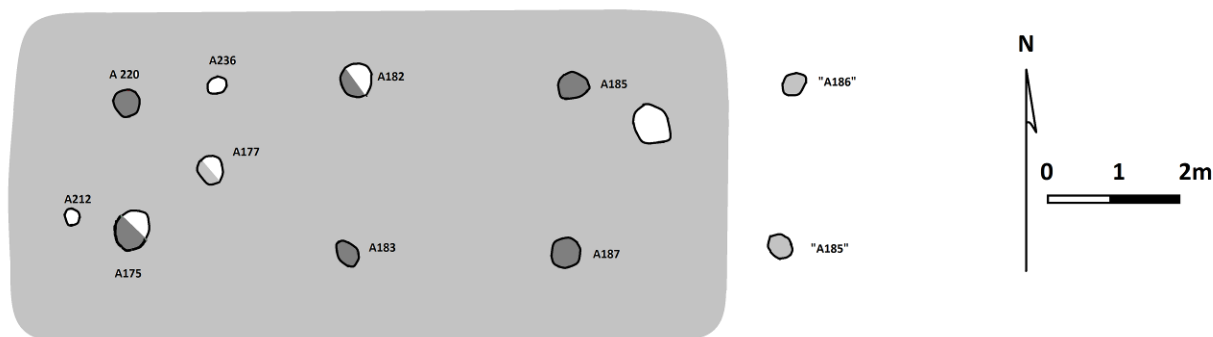
En mulig tolkning af nordøstfeltet er, at folk tre gange har vendt tilbage til dette område og der anlagt 6-7 kogestensgruber, måske over en periode på 6-7 dage. Feltet kunne så være spor af en tilbagevendende forsamling af mennesker ved Lejre Ådal, gentaget i hvert fald tre gange indenfor det udgravede område. Som nævnt viste prøvegravningen yderligere kogestensgrubekoncentrationer i nærområdet. Derimod er der endnu ikke fundet bebyggelse fra den relevante periode (yngre bronzealder til førromersk jernalder) i nærheden.

Det sydvestlige felt domineres af to huse (K1 og K2), to koncentrationer af gruber (i sydøst og syd), og flere mulige hegnsforløb (K3-K8).

Hus K1 er et treskibet hus, repræsenteret af to rækker huller efter af tre tagbærende stolper. Der er ingen bevarede væg- eller dørstolper. Huset har været et treskibet langhus, med to indre stolperækker og et A-tag. Denne konstruktion er almindelig fra slutningen af bondestenalderen op

til begyndelsen af middelalderen. Væggene har ikke båret taget, men stået længere ude. Der er ikke spor af væggene på Kannikkebrinken.

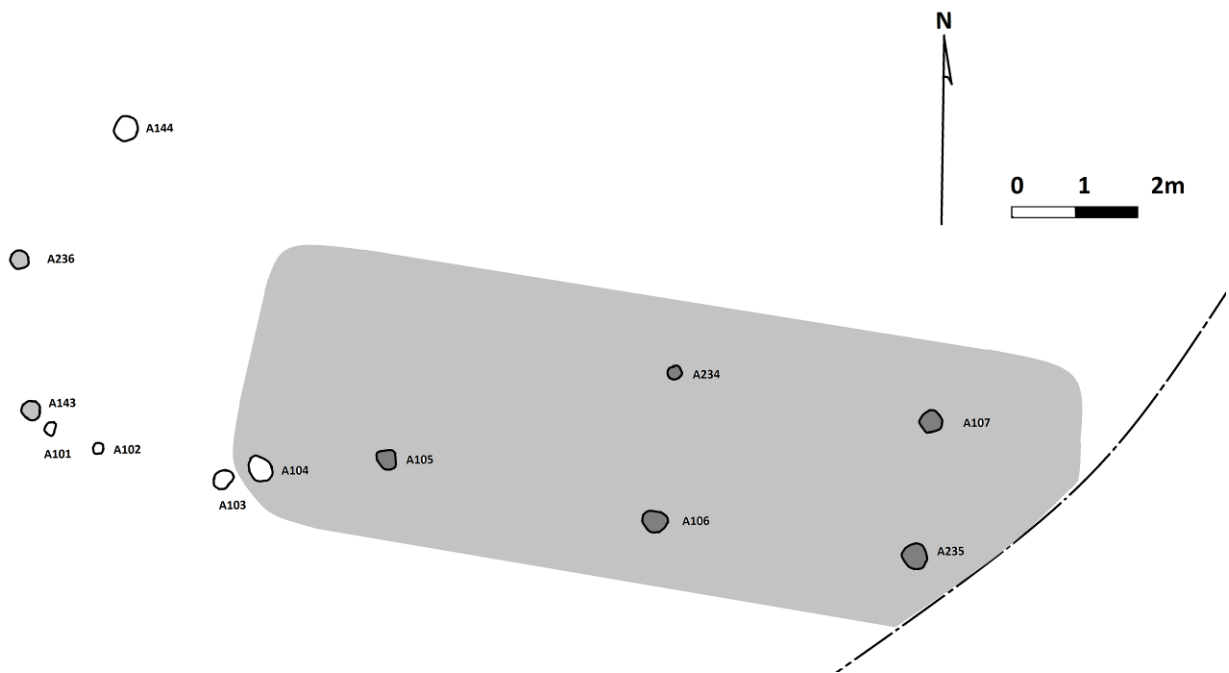
Hus K1: A175, A177 og A182 er snittet i forundersøgelsen; "A185" og "A186" måtte afvises som stenspor. A177, A212 og A236 har ikke noget med huset at gøre. A175, A177 og A182 blev i forundersøgelsen tolket som et neolitisk hus, men den tolkning kan ikke længere opretholdes.

Huset har, med vægge, rimeligvis målt cirka 10 gange 5 meter, med 50 m² under tag. Efter danske oldtidsforhold er det ikke imponerende, og det er muligt, at K1 er en økonomibygning.

Der er et enkelt fund fra K1, X23, en stump dyreknogle fra stolpehul A175. Der er taget jordprøver af alle seks påviste stolpehuller efter, tagbærende stolper, men kun fundet trækul i de tre sydlige (A175, A183 og A187). Jordprøver fra de tre nordlige stolpehuller (A182, A185 og A220) er floteret og soldet uden fund. Det tyder på, at der lå et lag trækul på jorden i syd da hullerne blev gravet.

Hus K2 er også et treskibet langhus, med tre, måske fire stolpepar. Vi savner en stolpe i den nordlige række, som skulle danne par med A105.

Ingen andre anlæg kunne henføres til huset. Der er altså ingen væg- eller dørstolper bevaret. Der er flere store gruber i nærheden, men der er ingen tydelig relation mellem disse og huset. Det vestligste stolpepar ligger lidt længere fra de øvrige, end disse ligger fra hinanden, og lidt skævt i forhold til de andre. Derfor bør huset nok begrænses til de tre østlige sæt. Med denne rekonstruktion måler stolpekonstruktionen 8½ gange 2½ meter, svarende til et hus på 11 gange 5 meter, 55m². Ligesom hus K1 er hus K2 dermed ikke imponerende stort. Igen er det oplagt, at tolke huset som en økonomibygning. Hvis K1 og K2 er økonomibygninger, må hovedbygningerne have eksisteret i nærheden, men der er ikke påvist indenfor det udgravende areal. Den store mængde keramik fra gruberne tyder på, at hovedbygningerne ligger i nærheden, for det er rimeligvis der, og ikke i økonomibygningerne, keramikken blev brugt. En mulighed er, at K2 fortsætter udenfor det udgravede område, og reelt er en hovedbygning. De to bygninger ligger så langt fra hinanden, at de kunne tilhøre to forskellige gårdsenheder, eller to forskellige faser af samme gård.

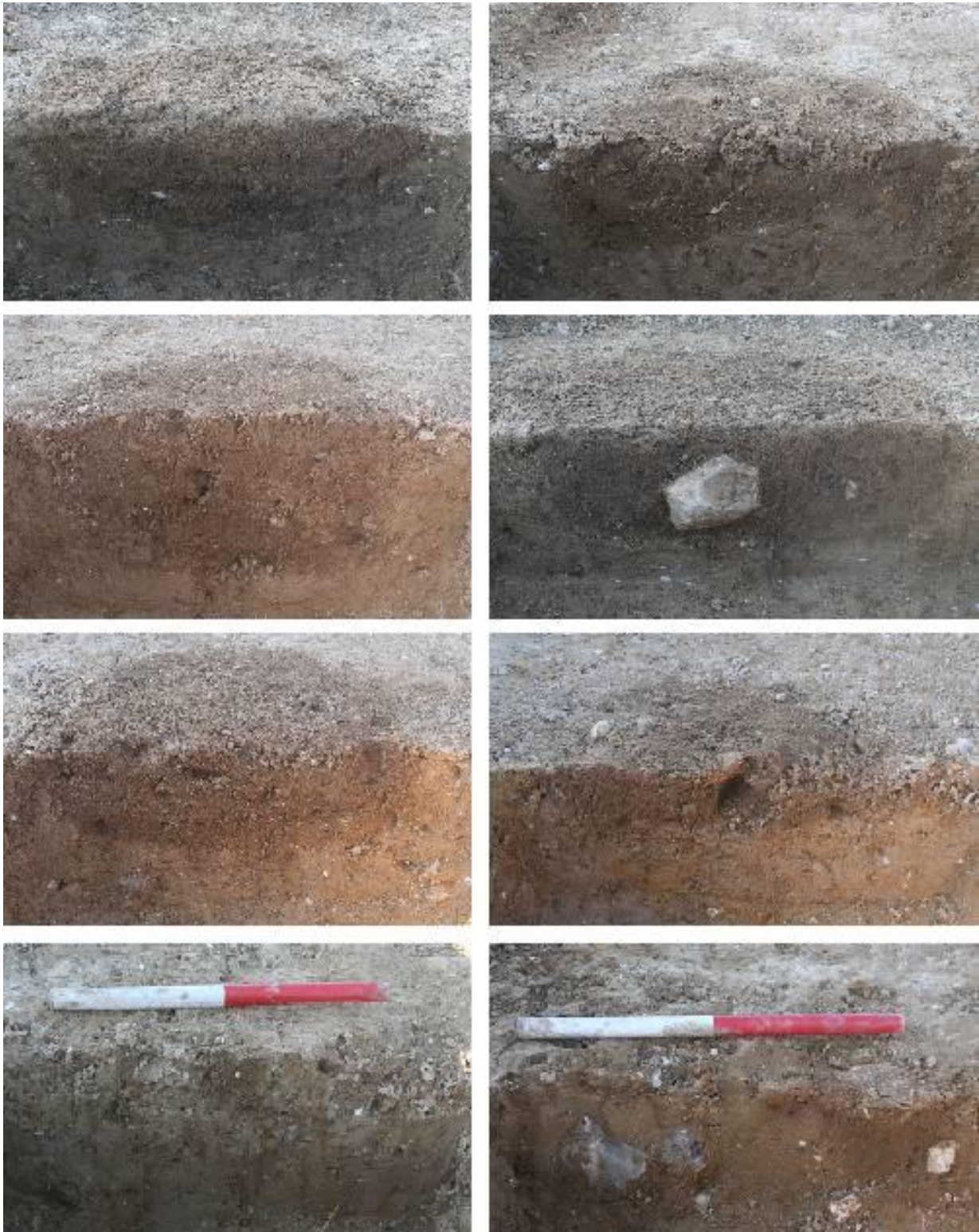

K2: stolpehullerne A236 og A143 længst mod vest hører næppe til dette hus, og A105 savner en partner. Huset kan fortsætte mod øst, uden for udgravningsgrænsen

Der er et enkelt fund fra K2, et lille sideskår (X24). Godset er typisk for oldtiden, mest typisk for jernalder, men tillader ikke en mere præcis datering. Hvis gruberne A109 til A112 kan associeres til dette hus, kan det rimeligt dateres til tiden omkring Kristi fødsel, yngre førromersk til ældre romersk jernalder (se nedenfor).

K1: de seks stolpehuller, der kunne erkendes i snit, er markeret med landmålerstokke. Set fra øst og syd.

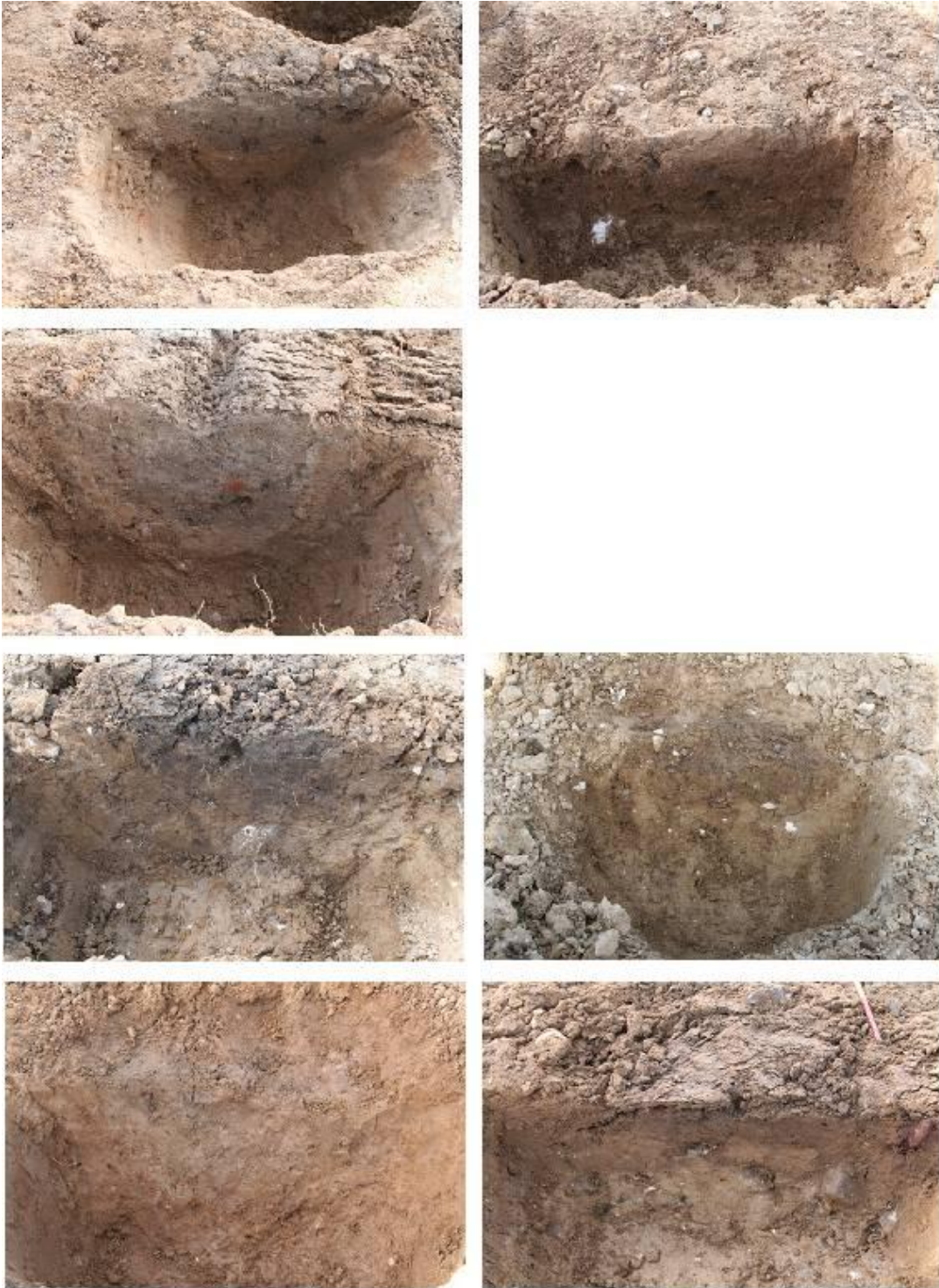
K1, stolpehuller: A175, A220; A183, A182; A187, A185; og de ikke synlige A189 og A186. Disse to sidste tolkes som stenspor.

Hus K2 med alle syv stolper markeret, set fra øst. De to fjerneste stolper hører sandsynligvis ikke til dette hus.

Hus K2 fra nordøst. De to stolper, der ikke sikkert hører til huset, er længst til højre i billedet.

K2, stolpehuller: A143, A236; A105; A106, A234, A235 og A107. De to øverste hører næppe til dette hus.

Hegn: Der er spor af op til seks hegn på feltet, men nogle af disse er mere overbevisende end andre. Der er ingen fund fra hegnene.

Hegn K3 består af tre stolper, med $3\frac{1}{2}$ meters afstand, så hele hegnet er 7 meter langt. Hegnet løber nord-syd, og terrænet falder voldsomt i begge retninger. Den mest oplagte tolkning er, at dette hegn hører sammen med hus K1. Vest for hegnet falder terrænet kraftigt ned mod et kær, og området på denne side af hegnet har næppe været beboet i oldtiden.

Hegn K4 består af syv stolper: Hele hegnet er så 21 meter langt, og afstanden mellem stolperne hver gang cirka $3\frac{1}{2}$ meter. Dette hegn har ingen indlysende tilknytning til noget af husene.

Hegn K5 består af fem stolper, og er 20 meter langt. Igen er afstanden mellem stolperne cirka $3\frac{1}{2}$ meter, dog 7 meter hvor vi savner en stolpe.

Hegn K6 består af fire stolper, og er 7 meter langt, Afstanden mellem stolperne i K6 er lidt over 2 meter, væsentligt kortere end i de øvrige hegn. Dette kunne tyde på, at hegn K6 er en senere tilføjelse til den ældre, sammenhængende struktur.

Hegn K7 består af tre stolper, og spænder over cirka 14 meter. Der mangler der to stolper

Hegn K8 består af fire-fem anlæg. Vi savner en stolpe. Hegnet er 11 meter langt. Dette hegn står meget tæt på de tagbærende stolper i hus K1. De to konstruktioner kan næppe være samtidige, da hegnet så vil være i konflikt med væggen på huset.

Dette hegn er nogenlunde parallelt med det nærliggende hegn K3. Hvis hegn K3 hører sammen med hus K1, kan hegn K8 repræsentere en anden kronologisk fase med samme funktion.

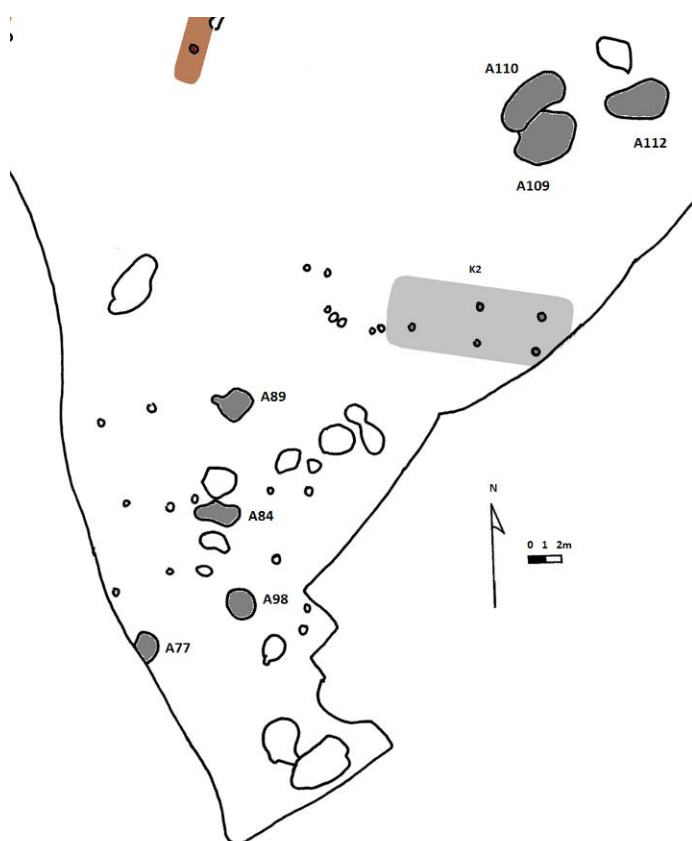
Hegnene K4, K5, K6 og K7 kan oplagt høre sammen. K4, K5 og K7 danner en tresidet indhegning, og K5 deler denne i to. K6 er ikke parallelt med K4 og K7, så det er muligt, at dette hegn er en senere tilføjelse. Som rekonstrueret her, er der en fast afstand på $3\frac{1}{2}$ meter mellem stolperne i hegn K4, K5 og K7. I hegn K6 er afstanden væsentligt mindre, lidt over 2 meter. Der er ingen fund fra hegnene.

Gruberne kan deles i to typer: 20 meget overfladiske gruber og syv lidt dybere, mere komplicerede gruber. Disse gruber er næppe vandingsgruber til husdyr. Gruberne trak ikke vand under udgravning, og husdyr kunne oplagt vandes i åen lige nedenfor pladsen.

Grube, A76.

Alle de meget overfladiske gruber har kun én eller to fyld, og i alle de tilfælde, hvor der er to fyld, tolkes disse som nedsivning, opblanding, jokkelag og lignende. Alle de overfladiske gruber kan derfor tolkes som anlæg med én fase hver, der kun har stået åbne i ganske kort tid. De afspejler aktiviteter, hvor folk har gravet huller i jorden og ret hurtigt opfyldt disse igen. Rimeligvis er hullerne opfyldt indenfor få dage. En mulig tolkning er, at disse gruber er gravet for at blive af med stærkt lugtende affald, men der er ikke fundet spor af dette affald i gruberne. Der er fundet daterende keramik i to af disse gruber. Denne keramik kan dateres til yngre førromersk eller ældre romersk jernalder, cirka 75 f.v.t. til 70 e.v.t. Dermed er disse to gruber sandsynligvis sene i forhold til de store gruber, men de andre overfladiske gruber kan være tidligere.

De syv dybe gruber markeret med mørk farve.

De syv dybe gruber har en mere kompliceret stratigrafi, og har stået åbne i længere tid. Gruberne A109 og A110 har indbyrdes stratigrafi: snit 2 viser, at fyld 1 og 2 i A110 begge er yngre end fyld 3 i A109. Fyld 1 og 2 i A109 er også yngre end fyld 3. Dermed kan fyld 1 og 2 i A110 være samtidige med fyld 1 og 2 i A109, og de to gruber kan have stået åbne samtidigt. Det er imidlertid mere sandsynligt, at A110 er gravet ned igennem A109 fyld 3 efter at A109 var fyldt helt op. Fyld 1 og 2 i A109 er ikke opgravet materiale fra A110, da de ikke består af omlejret undergrund. Den rimeligste tolkning er derfor, at de to anlæg tilsammen har stået åbne længe nok til at forskellige fyld kunne deponeres ved mindst fem forskellige lejligheder (idet A110 fyld 3 kan være fyldt i

samtidigt med A110 fyldt 2). Der er fundet keramik i gruberne, desværre uden præcise oplysninger om i hvilke lag. Denne keramik kan dateres sig til yngre førromersk jernalder periode 3 og måske op i ældre romersk jernalder periode B1b eller B2 (cirka 150 f.v.t. til måske 50 e.v.t.). Selvom A110 er yngre end A109 er der ikke indlysende forskelle i keramikken på de to. Begge domineres af førromersk keramik.

Grube A112 ligger i samme område, og tåler sammenligning med disse to anlæg. Også dette anlæg havde flere fyldlag, og må have stået åben i nogen tid. I grube 112 er fundet en del meget dårligt bevaret keramik. Disse skår blev ødelagt af udgravning og vask, men stammede fra store forrådskar med grov magring og tykke sider. Tre små randskår overlevede vask (X33), og viser en skarp, nærmest trekantet profil. De kan ikke dateres på randprofil, men store forrådskar er typiske for ældre jernalder (500 f.v.t. til 150 e.v.t.). Der er derfor ingen grund til at tro, at A112 skal dateres meget anderledes end A109 og A110. Gruben kan være en forløber eller en efterfølger for disse. Fraværet af de hårdbrændte, tynde skår, der findes i A109 tyder på, at de to anlæg ikke har stået åbne samtidigt.

Dermed har dette lille område i udgravningsfeltets sydøstside været domineret af store, åbne gruber i ganske lang tid. Gruberne A109, A110 og A112 er rimeligvis åbnet som lertagningsgruber, muligvis i forbindelse med byggeri og reparationer af hus K2. Husets væge var nok lerklinede, og ler til dette kan meget vel være hentet i disse gruber. Senere er gruberne genanvendt som affaldsgruber, og fundmaterialet omfattede både keramikskår og dyreknogler.

Den anden koncentration af dybe gruber findes vest for hus K2, blandt de mere overfladiske gruber. Gruberne A98, A84 og A89 ligger på række og kan udgøre en sekvens, hvor den ene grube har afløst den anden. En rimelig tolkning er derfor, at der igennem længere tid har været én stor, åben grube på dette område, og desuden har været mulighed for at åbne flere gruber til kortvarig brug, hvorefter disse hurtigt blev kastet til igen. Intet tyder på, at flere gruber har stået åbne samtidigt i længere tid. En mulig tolkning er, at de dybe gruber blev brugt til almindeligt affald, og dækket når de var fyldt, mens stærkt lugtende affald blev deponeret i mindre dybe gruber, der derefter blev kastet til med det samme.

Grubeområdet vest for hus K2 udgør den naturlige landbro til højdepunktet mod syd. Dette område bliver ikke berørt af banearbejdet, og er derfor ikke udgravet, men det har rimeligvis også været beboet i oldtiden. Det ville være upraktisk at hindre trafikken her med alt for mange åbne huller i jorden.

Det er overraskende, at der er så mange gruber, og så store og dybe gruber, nær hus K2, men ikke noget tilsvarende materiale nær hus K1. Hvis gruberne A109, A110 og A112 er materialetagningsgruber, er det muligt, at man valgte at bruge samme lertagningsgruber i hele pladsens brugstid.

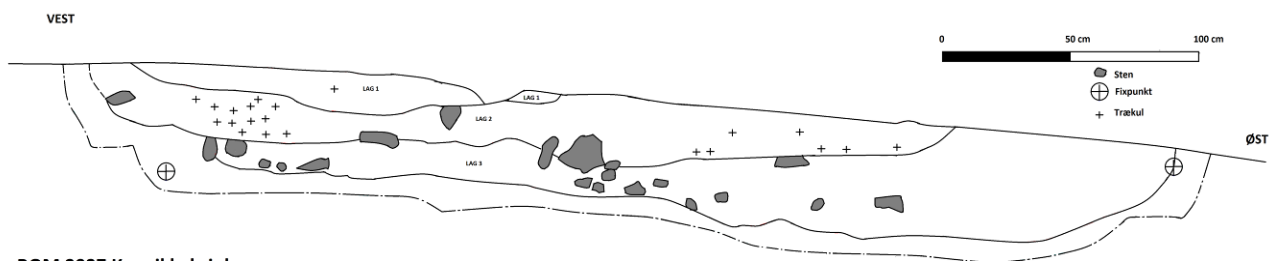
Alle keramikdateringer fra gruberne peger på yngre førromersk jernalder og eventuelt ældre romersk jernalder. Der er intet materiale, der er entydigt ældre end 150 f.v.t. og intet, der er tydeligt yngre end 70 e.v.t. Derfor er den rimelige datering af huse og gruber da også sen førromersk jernalder, men mulighed for at de fortsatte ind i tidlig romersk jernalder.

Arbejdsbillede: det første snit gennem grube A109...

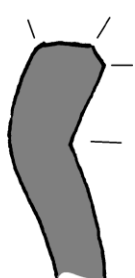

... og resultatet: snit 1 gennem grube A109, set fra sydøst. Gruben har tre lag fyld, et mellebrunt lag øverst, derunder et meget mørkt brunt lag, og endeligt endnu et mellebrunt lag over den lyse undergrund. Den er rimeligvis gravet som lertagningsgrube, og A109-110 har stået åben længere, end noget andet anlæg på pladsen.

**ROM 2937 Kannikkebrink
A109 snit 1**

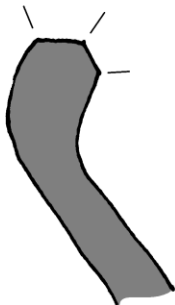
Rentegnet snittegning. Snittet er dokumenteret i 1:10 på millimeterkvadreret folie, og nivelleret. Denne tegning er derefter rentegnet elektronisk.

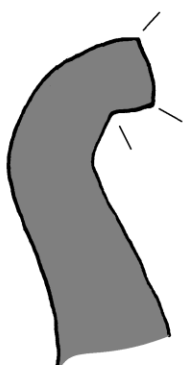
X15, A95

X33, A112

X40, A66

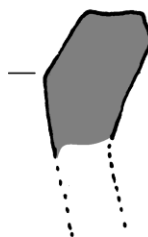
X26, A109

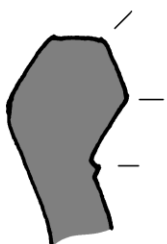
X26, A109

X26, A109

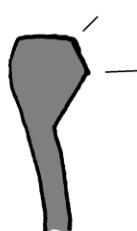
X26, A109

X31, A110

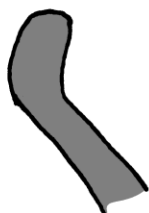
X31, A110

X31, A110

X32, A110?

X32, A110?

X32, A110?

Randprofiler fra Kannikkebrinken. De tre øverste skår stammer fra de overfladiske gruber vest for K2, alle andre fra de dybe gruber øst for K2. De små streger er signatur for skarpe facetter, et karakteristisk træk for keramikken cirka 150 f.v.t til 75 e.v.t. De tolv randskår stammer fra tolv forskellige kar, som alle er slidt op på Kannikkebrinken. Sideskårene afslører eksistensen af yderligere et par kar, hvoraf der ikke er fundet rande. Skårene i X32 stammer enten fra A110 eller A112, men snarrest fra A110.

Fundmateriale fra de store gruber: (1) i A109 fremkom 177 sideskår, foreløbigt inddelt i fire tykkelser. De stammer fra mindst fire kar; sammenligning med randskårene bringer antallet af kar i denne grube op på otte. Her ses et meget tykt (over 20 mm), et tykt (9-12 mm) og et tyndt skår (under 6 mm). (2) Randskår er en af de vigtigste kilder til datering. Disse rande stammer fra yngre førromersk eller ældre romersk jernalder, omkring Kristi fødsel. (3) Et enkelt skår havde spor af en hank. Også hanker er typiske for ældre jernalders keramik. Hvis vi havde haft mere af hanken, kunne den dateres mere præcist. (4) A109 rummede også talrige dyrekogler, tolket som slagteaffald. Her ses to kogler med snitmærker fra slagting.

Undersøgelsens perspektiver

Banearbejdet er en velafgrænset opgave. Når det nye spor er etableret, kommer arbejdet ikke til at berøre Kannikebrinken yderligere. Området ligger så isoleret, at det næppe vil blive berørt af andre konstruktionsprojekter i en overskuelig fremtid, og den nuværende arealudnyttelse til græsning er meget lidt destruktiv. Der er derfor ingen grund til yderligere nøddugravinger på kort sigt.

Hvis de engang bliver relevante, er det meget sandsynligt, at bebyggelsen fortsætter ud på det sydlige højdedrag. Desuden må folkene fra Kannikebrinken have haft en gravplads i nærheden. Erfaringen viser, at disse typisk ligger indenfor nogle kilometer af bebyggelsen. Hvis den engang skulle dukke op, kan keramikken fra Kannikebrinken dateres så præcist, at de samtidige grave kan identificeres med meget stor sikkerhed.

Også kogestengrubekonzentrationerne fortsætter udenfor det undersøgte område. Heller ikke de er truet af byggeri eller landbrug på kort sigt.

Udgravningens data

Arbejdet i forbindelse med baneudvidelsen er omfattet af en særftale, hvorfor budgetter alene skal gennemses, ikke godkendes, af Kulturstyrelsen. Det af Roskilde Museum udarbejdede udgravningsbudget på kr. 875.251,31 blev gennemset af Kulturstyrelsen og indstillet til godkendelse i skrivelse af 3./1. 2012 og accepteret af bygherre pr. mail af 3./1. 2012. Sagens omkostninger blev i henhold til museumslovens § 26 stk. 2 og § 27 stk. 4 afholdt af bygherren: Banedanmark. Sagens korrespondancer og originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under j.nr. ROM 2938 Kannikebrink.

Ansvar for den arkæologiske undersøgelse påhviler Roskilde Museum ved arkæolog Ole Thirup Kastholm. Dagligudgravningsleder og beretningsansvarlig var undertegnede, arkæolog Bo Jensen. Udgravningen udførtes af undertegnede med assistance af arkæolog cand. mag. Matthias Søndergaard og arkæolog mag. art. Nikolaj Wiuff Kristensen. Muldafrømningen blev gennemført med en 45 tons gravmaskine fra firmaet Gorm Hansen og Søn. Skurmateriel blev leveret af GSV Materieludlejning A/S, Ishøj.

Dataliste

Gravningen er registreret hos Roskilde Museum og hos Kulturstyrelsen som ROM 2937. Roskilde Museum opbevarer beretningen, alle oldsager og al original dokumentation. Alle fund-, anlægs-, tegnings- og fotolister findes i MUD, museernes udgravningsdatabase.

Litteratur

For en introduktion til forhistorisk tid, se O. Olsen (red) 2002 "Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie", bind 1, "I begyndelsen: fra de ældste tider til cirka 200 f.kr." (ved Jørgen Jensen) og bind 2, "Danernes land: fra cirka 200 f.kr. til cirka 700 e.kr." (ved Lotte Hedeager), Gyldendal og Politiken, København.

Kogestensgruber er diskuteret udtømmende i L. Gustafsson et al. (red.), "De gåtefulle kokegroperne: kokegropseminariet 31. november 2001", Kulturhistorisk museum, Oslo, 2005, og i V. Buckley 1990: "Burnt offerings: international contributions to burnt mound archaeology", Wordwell, Dublin.

Treskibede huse er diskuteret i J. Jensen: "Danmarks oldtid: ældre jernalder 500 f.kr.-400.e.kr.", Gyldendal, København, og i P. Ethelberg (red.) 2003: "Det sønderjyske landbrugs historie".

Tidstavle

År	Periode		
1500	Nyere tid		Nyere tid
	Middelalder		Middelalder
1050	Vikingetid	ynge	Yngre jernalder
900		ældre	
775/800	Germansk jernalder	ynge	Ældre jernalder
530		ældre	
375	Romersk jernalder	ynge	Treskibede huse, keramik
160		ældre	
Kr.f.	Førromersk jernalder		
500	Yngre bronzealder	VI	Bronzealder
1000		V	
	1700	Ældre bronzealder	IV
III			
II			
2400	Senneolitikum	I	Yngre stenalder
2800	Stridsøksekultur/ Enkelgravskultur/ Mellemneolitikum B	Grubkeramisk kultur	Dekorert skår, sleben økse
	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A		
3200	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebøllekultur		Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamburgkultur		

Udgravningen på firecentimeterskort

